

Szymon OPANIA

OBRAZ MIASTA

Streszczenie. Obrazem miasta są ich panoramy, są naszą wizytówką, znakiem odniesienia poziomu rozwoju społeczeństwa. Ich niedoceniane w pełni wartości krajobrazowe i kulturowe są często wykorzystywane w życiu codziennym. Sposoby wykorzystania bazują na naszych skojarzeniach, doświadczeniach i sentymentach, nasuwając myśli o konieczności podjęcia próby ich systematyzacji.

PICTURE OF TOWN

Summary. Panoramas are the image of a city; they are our showcase; a mark of reference of the development level of the society. Their underestimated landscape and cultural values are often used in daily life. The ways of making use of them rely upon our associations, experiences and sentiments, suggesting and pointing to the necessity of finding a way to systematise them.

1. Wstęp

„Miasto powstaje jako charakterystyczny objaw kultury na pewnym poziomie jego rozwoju, świadczy więc o kulturze i poziomie rozwoju kraju, regionu, miasta i społeczeństwa.

Panoramy miast są naszą wizytówką, znakiem odniesienia poziomu rozwoju społeczeństwa, a stosunek do nich prezentuje naszą postawę wobec owej wizytówki ukazując naszą kulturę.

Otoczająca nas przestrzeń, której fizycznym odwzorowaniem jest krajobraz, jest nierozłącznym elementem naszego istnienia. Jest też czymś tak naturalnym, iż nie zawsze jest właściwie postrzegana, odbierana, a jej wartość niedoceniana.



Rys.1. Genewa - rzeczywista i nierzeczywista panorama. Fot. autor
Fig.1 Geneva - the real and unreal panorama. Photographed by Author

„Dusza krajobrazu drzemie w człowieku, który na niego spogląda.”

(---)

Stan krajobrazu miast współczesnych sugeruje konieczność uświadomienia skali wartości otaczającej nas przestrzeni. Oprócz ciągłego przemijania, istotny jest też **przedmiot kontemplacji** - rzecz, która jest niezbędna człowiekowi, a coraz częściej zanikająca. Tym przedmiotem może być piękna, pełna treści otaczająca nas przestrzeń. Ogólnym obrazem tej przestrzeni jest właśnie krajobraz miasta.

Chęć zrozumienia problemu kontaktu człowieka z krajobrazem miejskim i określenia zależności pomiędzy tymże krajobrazem a człowiekiem wymaga głębokich badań. Słuszność podjęcia tematu potwierdzają efekty pracy francuskiej misji fotograficznej DATAR.

Powołana przez francuskich ekspertów do spraw zagospodarowania przestrzennego kraju agenda zwróciła się do fotografików z propozycją sporządzenia zapisu stanu francuskiego krajobrazu. Równolegle prowadzone przez nią badania wykazały, że ludzie tracą **świadomość pejzażu**.



Rys.2. Michel Kempf - Mission Photographique de la DATAR - 1983-87, Francja
Fig.2. Michel Kempf - Mission Photographique de la DATAR - 1983-87, France



Rys.3. Strasburg. Fot. Autor

Fig.3. Strasbourg. Photographed by Author

2. Definicje

Chcąc zrozumieć pełniej fenomen piękna panoram miast, należy wyjaśnić kilka podstawowych pojęć.

Obraz miasta: pejzaż architektoniczny przedstawiający ogólny widok miasta lub jego fragment, odpowiadający poziomowi cywilizacyjnemu społeczeństwa.

Panorama - w architekturze i urbanistyce jest to rozległy widok, ukazujący krajobraz obserwowany z pewnej odległości, z miejsc o naturalnych widokowych właściwościach lub sztucznie do tego przystosowanych.

Weduta - w malarstwie lub grafice pejzaż architektoniczny przedstawiający ogólny widok miasta lub jego fragment, często ze sztafażem.

3. Cele podstawowe badań

- ♦ Analiza poznawcza rozwoju i kształtowania krajobrazu miast.
- ♦ Zwrócenie uwagi na jego niezaprzeczalne, a często niezauważalne wartości i na konieczność ich ochrony. Jak i pozostałe elementy naszego życia, tak i obraz miasta ulega ciągłej transformacji i należy go chronić przed niekorzystnymi zmianami i zapomnieniem.
- ♦ Znalezienie i opis elementów odpowiadających za fenomen „piękna tego co stare”.
- ♦ Próba przekazania pewnego sposobu odbioru, spojrzenia, dostrzeżenia piękna, charakteru, patriotyzmu miejsca i otoczenia, środowiska, w którym żyjemy, zrozumienia konieczności zachowania, zabezpieczenia i kultywowania go, z uwzględnieniem zagrożonych degradacją panoram Śląska.

4. Tezy wyjściowe badań

- ♦ Miasto powstaje jako charakterystyczny objaw kultury na pewnym poziomie jego rozwoju, rozwoju danego społeczeństwa na określonym obszarze i w określonym czasie.
- ♦ Panoramy miast są naszą wizytówką, znakiem odniesienia poziomu rozwoju społeczeństwa, a stosunek do nich prezentuje naszą postawę wobec owej wizytówki ukazując naszą kulturę.
- ♦ Krajobraz, jako bezpośrednie otoczenie człowieka ma na niego bezpośredni wpływ.
- ♦ Krajobraz ulega ciągłej transformacji, lokalnej dewastacji i zanikowi. Właściwa jego analiza, ustalenie metod określających jego wartość, sposoby ochrony i kształtowania są w świetle dążeń do zachowania tych dóbr koniecznością.
- ♦ Krajobraz, a w szczególności panoramy miast były i są inspiracją twórczą ludzi sztuki i kultury, którzy poprzez swoje dzieła popularyzują i zachowują w pamięci ich piękno.

5. Rozważania wstępne

Analiza metodologiczna przeprowadzona jest na bazie **materiału graficznego** (ryciny, rysunki i fotografie) uzupełnionej o opis lub komentarz. Jest ona pochodną osobistych zainteresowań autora rysunkiem i fotografią.

Chcąc głębiej zrozumieć treść tezy, iż: „**miasto powstaje jako charakterystyczny objaw kultury na pewnym poziomie jego rozwoju, świadcząc o kulturze i poziomie rozwoju danego kraju, regionu, miasta i społeczeństwa**”, należy prześledzić rozwój miast. Rozwój, którego obrazem jest weduta. Jednak należy najpierw odpowiedzieć sobie na pytanie: **czy istotne jest obecnie analizowanie panoram miast?**

Miasta w przeszłości posiadały jasną zasadę funkcjonowania, przejrzystą hierarchię, a co za tym idzie, klarowne sylwety. Przykłady pokazują, że panoramy historycznych organizmów są bezsprzecznie dobre - czytelne i logiczne w układzie, a co za tym idzie - rozumiały i miłe dla obserwatorów.

Na czym polegało ich **niezaprzeczalne piękno**?

Wydaje się, że chodzi o **zwartość i czytelność układu** zapewnioną przez wyraźne **dominanty**, podkreślane przez lokalne warunki topograficzne związane z lokowaniem, a w wypadku miast większych wzbogacone przez **rytmy** wież, ze swoistą ich **hierarchią**.

Analizując **współczesne sylwety**, dochodzi się do wniosku, że dzisiejsze miasta posiadają niezmiernie złożoną strukturę odzwierciedlającą się w ich sylwetach. Ich funkcjonowanie jest wielokrotnie bardziej skomplikowane niż w przeszłości. Lecz czy rzeczywiście tak jest? Czy mamy do czynienia tylko z bardziej złożoną strukturą, czy również ze znacznie większym organizmem, którego funkcjonowanie wymknęło się spod kontroli lub przerosło nasze wyobrażenia?

Dlatego też przyjmując za prawdziwą tezę Arystotelesa, należy dokonać krótkiego przeglądu historycznych wedut miast.

„Bez znajomości przeszłości nie można budować przyszłości.”

Arystoteles



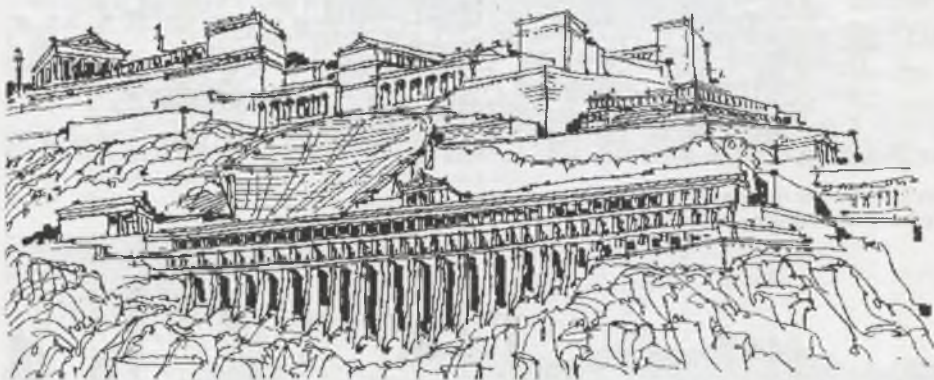
Rys.4. Widok Krakowa i Kazimierza z ok. 1575 r. Prawdopodobnie pierwsza wydana drukiem w 1581 r. panorama miasta z natury

Fig.4. The view of Cracow and Kazimierz from about 1575. It is probably first panorama of the real town published in 1581

6. Historyczne panoramy

6.1. Miasta starożytne

Przykłady panoram fragmentów miast greckich świadczą o doskonałości warsztatu Greków - mistrzów w filozofii, sztuce, literaturze, matematyce. Panoramy - widoki - większości miast starożytnych mogły tworzyć ustabilizowaną, spokojną, klasyczną sylwetkę, wynikłą z przemyślanego uporządkowanego, często geometrycznego porządku przestrzennego oraz z doskonałości form architektonicznych. Współcześnie znane są z prób rekonstrukcji wykonanych na podstawie opisów.



Rys.5. Akropol - rys. J.Knothe

Fig.5. Acropolis - drawn by J.Knothe



Rys.6. Charakterystyczna panorama miasta starożytnego - rys. autor

Fig. 6. A characteristic panorama of an antique town – fig. Drawn by Author

6.2. Miasto średniowieczne



Rys.7. Podgrodzie zamkowe - rys. J.Knothe

Fig.7. A castle borough - drawn by J.Knothe



Rys.8. Carcassonne - przykład zachowanego średniowiecznego miasta obronnego

Fig.8. Carcassonne - an example of well maintained medieval fortified town

W odróżnieniu od miast okresu starożytności, sylwety miast średniowiecznych są bardziej urozmaicone, ale zarazem czytelne, jednoznaczne, harmonijne. Na według miasta miały wpływ nowe formacje państwowe, hierarchiczny ustrój feudalny, ranga Kościoła i względy obronne. Cechy charakterystyczne krajobrazu miast to: las strzelistych wież, strome dachy obiektów architektonicznych, górujący często na wzniesieniu zamek, fortyfikacje okalające miasto z basztami i wieżami bramnymi, charakterystyczny kamienno-drewniano-ceglany koloryt całości.



Rys.9. Charakterystyczna panorama miasta średniowiecznego - rys. autor
Fig.9. A characteristic panorama of a medieval town – fig. drawn by Author

6.3. Czasy renesansu i baroku



Rys.10. Wrocław - panorama miasta - sztych M.Meriana z 1650 r.
Rys.10. Wrocław - the panorama of town - woodcut by M.Merian (1650)



Rys.11. Ragusa (Dubrownik), wg M.Meriana, ok. 1665 r.
Fig.11. Ragusa (Dubrovnik), by M.Merian (about 1665)

Renesans rozpoczął okres wspaniałego rozwoju miast spowodowanego rozkwitem nauki, kultury, sztuki, architektury, rzemiosła, handlu i wzrostu znaczenia i pozycji społecznej mieszczaństwa. Do zachowanej średniowiecznej panoramy miasta wkraczają nowe elementy, jak m.in.: kopuły, helmy, attyki, sylwety monumentalnych budowli, grupy zieleni. Zmienia się forma obwarowań, rozluźniona i wzbogacona w bastiony, wały i fosy. Dużą rolę w krajobrazie miasta odgrywają piękne ogrody, a całości dopełniają podmiejskie założenia ogrodowo-willowe wtopione w rozległy, otwarty krajobraz.

Koniec baroku - zmierzch połowy XVIII wieku - to ostatni okres pięknej, różnorodnej, a jednocześnie harmonijnej sylwety większości miast.

Następna epoka - epoka przemysłu burzy i zmienia dotychczasową wędutę miasta. Miasta podążają za nowymi potrzebami.



Rys.12. Typowa panorama miasta renesansowego - rys. autor

Rys.12. A typical view of Renaissance town - drawn by Author

6.4. Miasto doby oświecenia



Rys.13. Warszawa w pełni swej świetności -XVIII w. - B.Canaletto

Fig.13. Glamorous days of Warsaw - XVIII-th century - by B.Canaletto



Rys.14. Moskwa z 1798 r. Wrażenie miasta tonącego w zieleni, z wyniosłymi kopułami kościołów i widocznymi na horyzoncie hełmami cerkwi. Rys. J.Peszka

Fig.14. Moscow in 1798. An impression of the city singling in verdure with rised church copulas and with visible helmets of Orthodox Churches. Drawn by J.Peszka

II połowa XVIII wieku jest okresem przełomowym w kształtowaniu się wedyuty, czego powodem jest żywiołowy rozwój industrializacji i urbanizacji. Na przedmieściach powstają rezydencje z założeniami ogrodowymi. Niektóre obiekty przemysłowe nabierają form klasycystycznych.



Rys.15. Typowa panorama miasta wieku XVIII - rys. autor

Fig.15. A typical panorama of a city of XVIII-th century - drawn by Author

6.5. Wiek dziewiętnasty



Rys.16. Kielce - widok ogólny miasta z 1826 r; ołówek, pióro, sepia, pędzel, tusz - rys. F.D.Chotomski
 Fig.16. Kielce - a general view of the town (1826); pencil, pen, brush, sepia, ink. Drawn by F.D.Chotomski



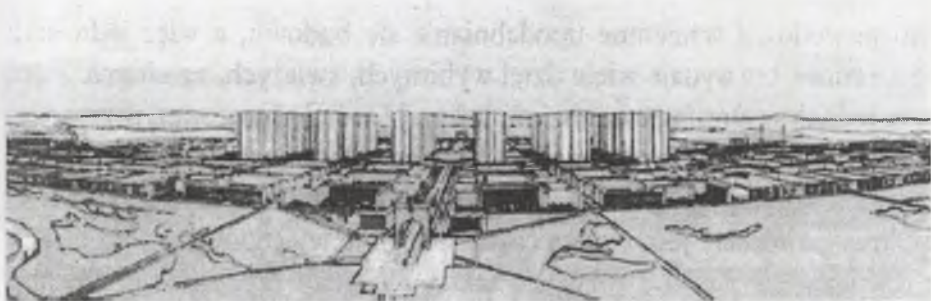
Rys.17. Widok miasta Chorzowa z XIX wieku, z firmówki Muzeum Miejskiego
 Fig.17. The view of Chorzów city from XIX-th century, printed on the visit card of the City Museum

Wiek XIX - to kontynuacja rozpoczętego w II poł. XVIII wieku bardziej chaotycznego rozwoju miast, tworzenia się nowych, nabierających specyficznych cech - choć w znaczeniu bardziej ujemnym - panoram. Przybywa obiektów przemysłowych i budowli neostylowych, równocześnie pojawiają się nowe przepisy typu urbanistycznego.



Rys.18. Typowa panorama miasta wieku dziewiętnastego - rys. autor
 Fig.18. A typical panorama of the XIX-th century town - drawn by Author

6.6. Wiek dwudziesty



Rys.19. Wizja „miasta współczesnego” wg Le Corbusiera i P.Jeannereta, 1922 r. Widok dzielnicy centralnej od południa

Fig.19. The vision of „contemporary city” by Le Corbusier and P.Jeanneret, 1922. The view from south to the central quarter

W panoramach miast początku wieku XX odzwierciedlają się dwa nurty. Jeden - wynikły z działań wojennych, a charakteryzujący się uzupełnianiem tkanki miejskiej, a co za tym idzie i widoków miast, i drugi - to nowo powstające formy wyrosłe z nurtów konstrukttywizmu, socrealizmu, jak i przede wszystkim z dynamicznego rozwoju przemysłu. Towarzyszy temu gwałtowny rozrost terytorialny miast, negatywnie odbijający się na możliwościach jego percepcji.



Rys.20. Typowa panorama miasta XX wieku - rys. autor

Fig.20. A typical panorama of the XX-th century town - drawn by Author

6.7. Miasta współczesne

Panoramy miast współczesnych trudne są do uchwycenia. Jest to przede wszystkim wynikiem rozległości terenu, na jakim się rozprzestrzeniają, olbrzymią różnorodnością funkcji, konstrukcji, formy, możliwości technicznych czy międzynarodowych wpływów. Wyjątkami, posiadającymi określony charakter, są historyczne fragmenty starych miast lub nowe, dynamicznie powstałe dzielnice enklawy biznesu silnie dominujące nad sąsiadującą tkanką miejską.



Rys.21. Londyn - Doclands, widok placów budowy uświadamia dynamikę rozwoju obrzeży miast – fot. M. Karmańska

Fig.21. London-Docklands, the sight of building sites shows dynamic development of suburbs - photographed by M.Karmańska



Rys.22. Nowy Jork - Manhattan widok na bliźniacze wieżowce World Trade Center (411 m). Tworzą one niezwyklej dominantę widoczną z każdej strony Manhattanu, są elementem charakterystycznym dla tej tylko panoramy, zmniejszając optycznie pozostałe obiekty

Fig.22. New York - Manhattan, view at identical sky scrapers of World Trade Centre (411 m.). They create an dominant, seeable from every side of Manhattan and they are characteristic element for New York. They diminish optically all other buildings



Rys.23. Bielsko Biała - geometryczne formy bloków rażąco kontrastują z górskim krajobrazem, niszcząc istniejący punkt widokowy – fot. J. Jaworska

Fig.23. Bielsko-Biala - geometrical blocks in form make evident contrast to mountain landscape destroying existing view point - photographed by J.Jaworska



Rys.24. Wenecja - ujęcie fotograficzne prezentujące współczesny fragment miasta, kontrastujący i zagrażający części historycznej – fot. autor

Fig.24. Venice - the photo contemporary part of the city, contrasting and endangering historical quarter - photographed by Author



Rys.25. Weduta fragmentu nowoczesnego miasta – Manhattan - rys. autor

Fig.25. Vedut of the partial landscape of the modern city – Manhattan - drawn by Author



Rys.26. Rotterdam - most Erazma - współczesny symbol na tle miasta

Fig.26. Rotterdam - Erazm bridge - the contemporary symbol at the city view



Rys.27. Paryż i jego symbol wieża Eiffela o zachodzie słońca
Fig.27. Paris and its symbol: Eiffel Tower at the sunset



Rys.28. Paryż - wzgórze Montmartre, z wyniesionym kościołem Sacré Coeur – fot. J. Guszczyński
Fig.28. Paris - Montmartre Hill, with the raised Sacré Coeur Church - photographed by J.Guszczyński



Rys.29. Wenecja - miejsce widokowe umożliwiające ogarnięcie panoramy i kontemplację ekspresji zarysu miasta. Tło ze względu na swoją niezwykłość staje się tematem ujęcia – fot. J. Guszczyński
Fig.29. Venice - view point which makes possible to take in a panorama and to contemplate expression of the city landscape. A background due to its incredible look is a subject of the photograph. Photographed by J.Guszczyński



Rys.30. Miasteczko włoskie - jednolity, powtarzalny charakter zabudowy, wyniosła dominanta oraz ciekawe tło tworzą niepowtarzalny nastrój - rys. autor

Fig.30. An Italian village, repeatable build style with rised dominant and interesting atmosphere. Drawn by Author

6.8. Współczesne miasta śląskie

Specyfika panoram miast śląskich przede wszystkim bazuje na poziomie i na charakterze rozwoju miast. Śląsk związany ze swoimi bogactwami naturalnymi zdecydowanie ujawnia tę specyfikę w swoich widokach. Krajobraz Śląska obecnie należy do zdegradowanych przez wszechobecny przemysł. Posiada jednak niesamowite, przyciągające piękno. Bywa szpetny, lecz zarazem posiada niezaprzeczalne wartości - konieczne do zachowania, a w swym wyrazie niesamowity.



Rys.31. Widok fragmentu miasteczka śląskiego. Zawartość panoramy odzwierciedla strukturę miasta: największy w widoku jest budynek kopalniany, dwa kominy, wyraźne widoczne wieże kościoła oraz zabudowa mieszkaniowa blokowa i u jej podnóża jednorodzinna. Morfologia terenu charakterystyczna dla Wyżyny Śląskiej

Fig.31. A partial view of an Silesian village. This panorama shows city structure: the mine building is the biggest one, two chimneys, distinctly noticeable church towers, blocks of flats and small houses at the front of it. Morphology of the terrain is characteristic for the Silesian Upland



Rys. 32. Panorama przemysłowej części miasta. Charakter budynków przemysłowych oraz oświetlenie nadają całości niesamowity charakter, nasuwając skojarzenia z miastami przyszłości. Koksownia „Jadwiga” i „Fazos” w Zabrze

Fig.32. A panorama of an industrial quarter of the town. The style of industrial buildings and light give the incredible character. This brings back to mind cities from the past. Cookery „Jadwiga” and „Fazos” in Zabrze



Rys.33. Fragment typowego śląskiego krajobrazu ułożonego na pagórkowatym terenie Wyżyny Śląskiej; pola uprawne z zabudową jednorodzinną, nowe osiedle mieszkaniowe oraz dominujące kominy zakładu przemysłowego, linie energetyczne i hałda poprzemysłowa. Rys. autor

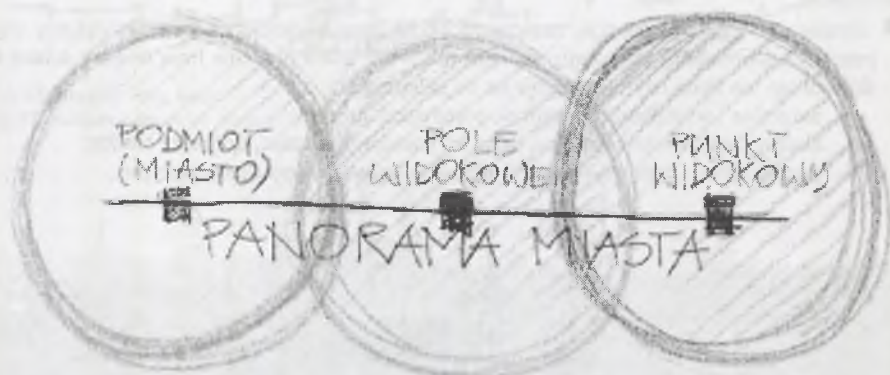
Fig.33. A part of a typical Silesian landscape located on hummocky terrain of Silesian Upland. Fields with one family houses, new housing estate and prevailing industrial chimneys, energetic web and waste heap. Drawn by Author

7. Wartości kulturowe i kompozycyjne panoram miast

Na odbiór panoramy składa się parę czynników. Razem wzięte tworzą w naszym umyśle ostateczny obraz oglądanej rzeczywistości. Można spróbować wydzielić dwa zależne od siebie czynniki: **podmiot obserwacji i punkt obserwacyjny**.

W wyborze najlepszych **podmiotów**, czyli pięknych panoram i ładnego krajobrazu należy dać pierwszeństwo artystom. Ich zmysł wyczulony na piękno, walory kompozycyjne i barwę pozwala zdać się na nich. Jednak **każdy z nas zauważa piękno** i potrafi się nim zafascynować, często spoglądając na ciągle transformujące się dzieło sztuki.

Zachodzi bezpośrednie sprzężenie pomiędzy **widokiem** a **miejszem widokowym**. Jedno bez drugiego istnieć nie może, wytwarzając pomiędzy sobą przestrzeń **poła widokowego** łączącego obserwatora z przedmiotem kontemplacji. Wszystkie te trzy elementy w przypadku konieczności analizy powinny być chronione.



Istotne jest właściwe zrozumienie znaczenia, podanego w definicji panoramy, **miejsca, z którego następuje obserwacja**, a którego właściwości są niezwykle ważne. Prof. J. Bogdanowski wyróżnia następujące rodzaje oraz położenia miejsc widokowych (tabela):
rodzaje: a) naturalne lub sztuczne, b) punkty, ciągi (osie) lub powierzchnie; położenia: a) względna wysokość niska lub wysoka, b) położenie punktu w stosunku do miasta: zewnętrzne dalekie, zewnętrzne bliskie lub wewnętrzne.

Względna wysokość : Położenie w stosunku do miasta :	niski punkt : ujęcie sylwetkowe	wysoki punkt : ujęcie z lotu ptaka
PUNKTY ZEWNĘTRZNE DALEKIE: Umożliwiające oglądanie całości miasta lub znacznych jego fragmentów, leżących na ogół w krajobrazie otwartym.		
PUNKTY ZEWNĘTRZNE BLISKIE: Umożliwiające na ogół oglądanie tylko części miasta leżącej w bezpośrednim jego sąsiedztwie		
PUNKTY WEWNĘTRZNE:		

Rys.34. Rodzaje miejsc widokowych – tabela wg J.Bogdanowskiego

Fig.34. lacement of view points in relation to the town. Table by J.Bogdanowski

W widokach miast ważną rolę odgrywa wiele czynników. Są to części główne widoku, elementy kompozycji panoramy i elementy kulturowe.

Zaliczamy tutaj: **dominantę, subdominantę, akcent, rytm, przedpole, tło, ścianę, element pierwszoplanowy, element wolno stojący, element regionalny i element identyfikacyjny.** Podział elementów i ich przyporządkowanie jest często bardzo subiektywne.

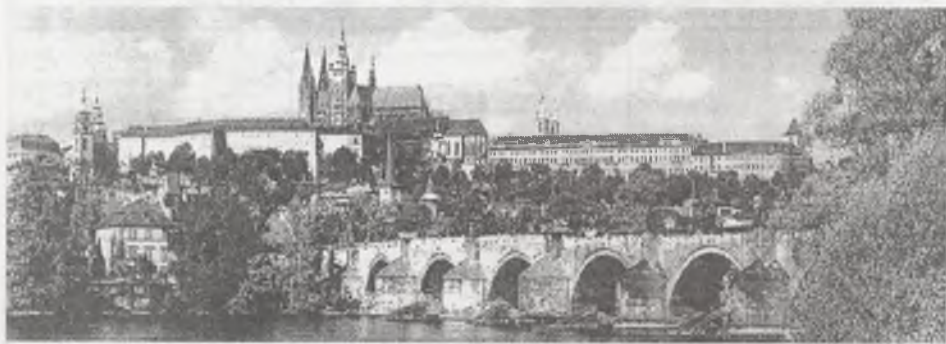
■ **Dominanta** - „główny motyw, zasadnicza cecha czegokolwiek, element wybijający się, panujący”. Dominantą nazywamy element lub bryłę, która przecina linię między ścianą a sklepieniem lub tłem, czyli występuje na tle sklepienia.

- naturalna : wyniosłości, wzgórza, pojedyncze drzewa;
- historyczna : wieże kościelne, bramne, pałacowe, ratusze, drapacze chmur;
- przemysłowa: kominy, wieże ciśnień, wyciągowe, słupy triangulacyjne.



Rys. 35. Dominanta - rys. autor

Fig.35. Dominant - drawn by Author



Rys. 36. Stara Praga – widok na Hradczany z drugiej strony Veltawy

Fig.36. Old Prague - The view at Hradczany from the other side of Veltava River

■ **akcent** - szczegół, element wyróżniający się, nadający całości określony charakter. Na przykład: portyk jako główny akcent elewacji. Jeżeli bryła wolno stojąca jest mała, ale rysuje się na tle ściany lub tła, a przy ich braku na tle podstawy lub przedpola – wtedy nazywamy ją akcentem.



Rys.37. Akcenty - rys. autor

Fig.37. Accents - drawn by Author



Rys.38. Wrocław – widok z wieży katedralnej – fot. M. Gilner

Fig.38. Wrocław - the view from Cathedral tower - photographed by M.Gilner

■ rytm - archit. „regularne rozmieszczenie, powtarzanie się pewnych elementów budowlanych”- np. akcentów.



Rys.39. Rytm - rys. autor

Fig.39. Rhythm - drawn by Author



Rys.40. Rytm kominów na obrzeżach miasta, tworzy nietypowy, interesujący widok, wszystko mocno skupia uwagę. Kędzierzyn Koźle

Fig.40. The rhythm of the suburbs' chimneys creates untypical, interesting view and it focuses attention. Kędzierzyn Koźle

8. Analiza możliwości ochrony, zabezpieczania i kształtowania krajobrazu miast

■ Analizując zrealizowane w Polsce opracowania prokrajobrazowe, można podzielić je na dwie grupy:

- **metody** - mające walor uniwersalny, wynikły z wieloletniego stosowania, a zatem sprawdzania w stosunku do różnych typów krajobrazu;
- **studia krajobrazowe** - wykonane dla konkretnych terenów. Studia takie zawierają pewne elementy metodyczne, nie ujmują jednak najczęściej problemów krajobrazowych w sposób całościowy.

Grupy te różnią się tym, że **pierwsza z nich zawiera metody porównywane ze sobą**, wyrosłe na wspólnej bazie, rozwijane i modyfikowane, stanowiące zwartą całość, natomiast **druga zawiera elementy metodyczne niespójne** wzajemnie, choć niejednokrotnie interesujące, stosowane przez indywidualnych autorów.

■ Krystyna Dąbrowska-Budziło prezentuje sposoby ochrony istniejących widoków Krakowa wykonane w ramach opracowania „**Studium panoram**”.

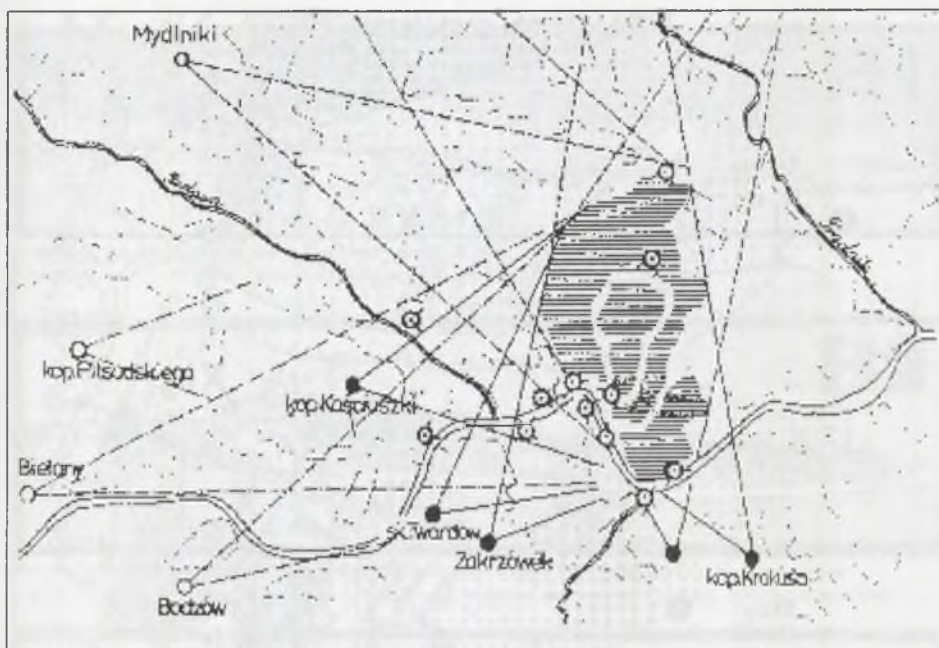
Bazuje ona na: rejestracji widoków, wyborze najbardziej wartościowych, waloryzacji panoramy, odniesieniach do rysunku planu i formułowaniu wytycznych. Opracowywane są kolejno:

- inwentaryzacja fotograficzna i rejestracja widoków;
- opis elementów widoku na rysunku;
- wybór i wyszczególnienie punktów widokowych;
- podział panoramy na części składowe kompozycji;
- kompozycja panoramy;
- ocena wartości panoramy;
- ocena wartości przeniesiona na plan;
- wskazania dla panoram;
- wskazania ogólne dla panoram;
- wskazania szczegółowe dla widoków;
- plan kształtu Krakowa przyszłości.



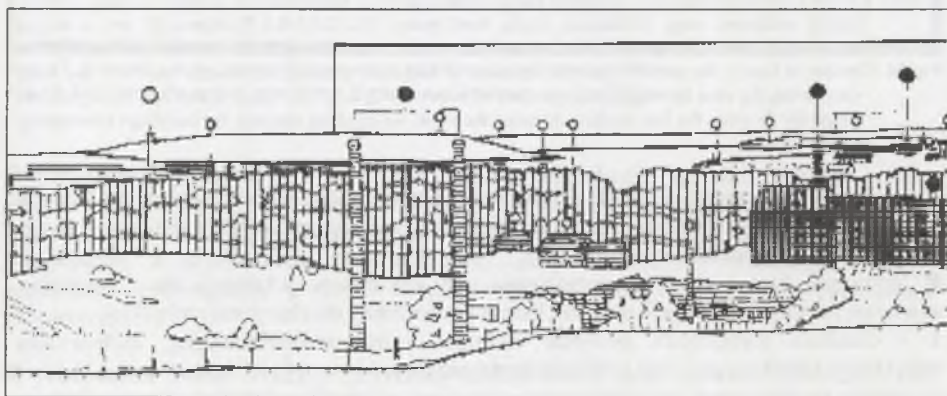
Rys.41. Inwentaryzacja fotograficzna - widok z Ludwinowa, spod Hotelu Kongresowego, 1982 r. Fot. K.Dąbrowska-Budziło

Fig.41. A photo-cataloguing - the view from the Congress Hotel at Ludwinów, 1982. Photographed by K.Dąbrowska-Budziło



Rys.42. Wyszczególnienie punktów widokowych dla Krakowa - podział punktów widokowych na grupy - dla ekspozycji Starego Miasta i Wawelu (główne punkty widokowe, dalekie punkty widokowe, Wawel i miejsca zapewniające widoki kameralne, część miasta o najwyższej wartości)

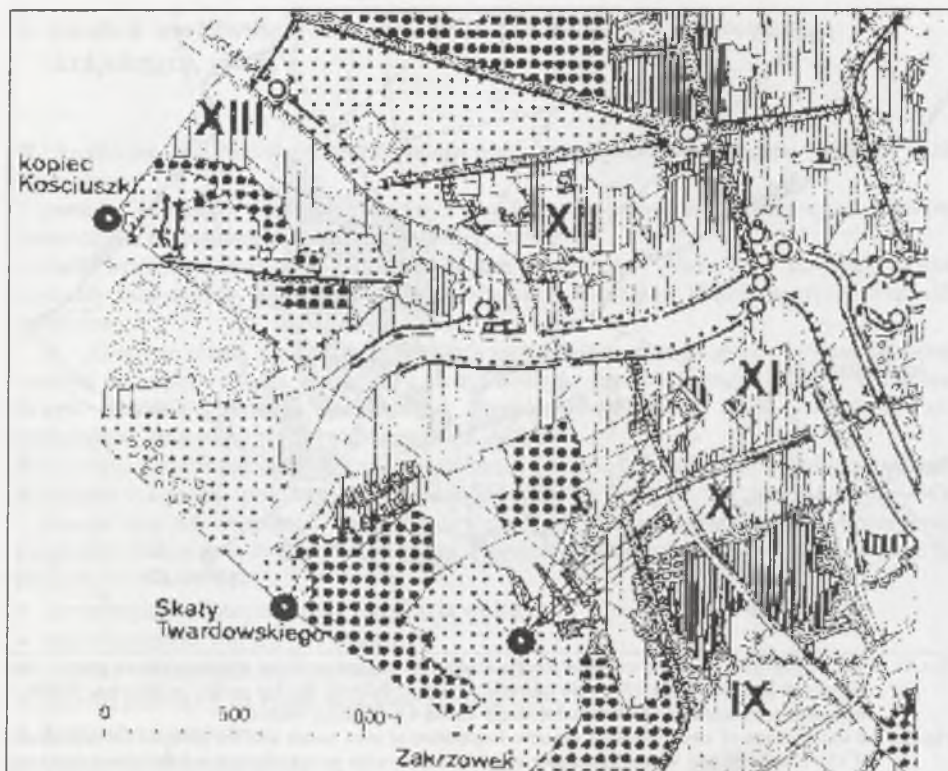
Fig.42. The specification of view points for Cracow. Repartition of view points into the groups - for exposition of The Old Town and Wawel (the major view points, far view points, Wawel and the places enabling the closed-circles views, the highest worth parts the of city)



Rys.43. Kompozycja panoramy. Kraków - widok z kopca Krakusa

(linie rozgraniczające jednostki kompozycyjne, dominanta, subdominanta, akcent, ściany utworzone przez zielen, budynki zabytkowe, budynki współczesne, strefa oddziaływania zabytkowej sylwety)

Fig.43. The composition of the panorama. Cracow - a view from the Krakus Hill (lines deviding composition units, dominant, subdominant, accent, verdure walls, antique buildings, contemporary buildings, interaction zone of antique skyline)



Rys.44. Kształt Krakowa przyszłości - fragment planu (granice dzielnic historycznych, numery dzielnic, główne punkty widokowe, ciągi widokowe, liczba kondygnacji (1-2,2-3,3-4,4-5,5-6,pow.6); ter. o dużym znaczeniu dla widoków, zielen niska ekspozująca widok, zielen maskująca, bud. zakłócająca widok)

Fig.44. Cracow in future - the part of plan (the frontiers of historical quarters, the quarter numbers, the main view points, the view thoroughfares, numbers of storeys (1-2, 2-3, 3-4, 4-5, 5-6, and up), the significant terrain for the view, the low verdure exposing the view, the masking verdure, the buildings interrupting the view)

Metoda sporządzania „Studium panoram”, proponowana przez K.Dąbrowską-Budziło jest wartościowym przykładem transponowania danych z zapisu fotograficzno-rysunkowego widoku miasta na rysunek planu.

■ Wytyczne konserwatorskie, opracowane pod kierunkiem S.Latoura dla Szczecina, zawierają postulaty określające przyszły kształt przestrzenny dzielnicy staromiejskiej:

1 - dzielnica staromiejska powinna otrzymać formę architektoniczną, zachowującą **zabytkowy układ miasta i jego historyczne dominanty**;

2 - należy zwrócić uwagę na kształtowanie zabudowy od strony wschodniej Starego Miasta, uwzględniającej jego **panoramę** oraz powiązanie z rzeką;

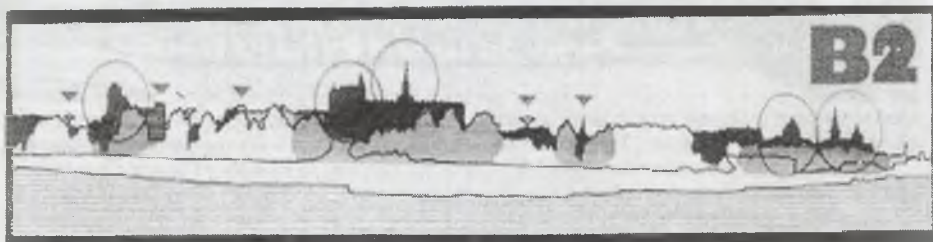
3 - zabudowa realizowana na zabytkowym obszarze powinna mieć charakter obrzędowy, **podkreślający historyczny układ urbanistyczny**; elewacje zróżnicowane z podziałem wertykalnym **nawiązującym do dawnych podziałów**;

4 - zabudowa powinna mieć wysokość 3 - 5 kondygnacji, w zależności od warunków kompozycyjnych i nasłonecznienia; oraz **wysokie dachy ceramiczne**.



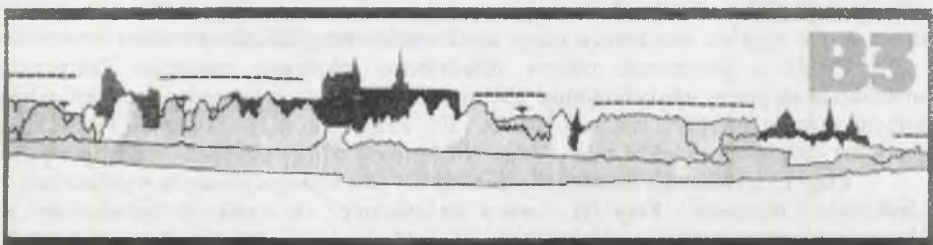
Rys.45. Szczecin - inwentaryzacja rysunkowa panoram Starego Miasta

Fig.45. Szczecin - the draw-cataloguing of panoramas of The Old City



Rys.46. Szczecin - analiza krajobrazowa panoram Starego Miasta - dominanty, akcenty, ściany zieleni

Fig.46. Szczecin - the panorama of The Old City - the landscape analysis - dominants, accents, verdure walls



Rys. 47. Szczecin - wytyczne projektowe - wys. zabudowy, przysłonięcia zielenią

Fig.47. Szczecin - the project principles - the height of buildings, verdure coverings

Przykład analizy krajobrazu Szczecina, wraz z rysunkami, wyraźnie dotyczy miasta nadrzecznego z długą historią, ujawniającą się w wyraźnie zarysowanej panoramie. Oba powyższe warunki zapewniają istnienie dwukierunkowej relacji pomiędzy punktem widokowym a przedmiotem obserwowanym. Zespół zabytkowy warunkuje istnienie przedmiotu kontemplacji, a rzeka, tworząc naturalne przedpole, zapewnia prawidłową ekspozycję.

■ **Aleksander Böhm** analizuje przykłady amerykańskie, gdzie powstały pierwsze parki narodowe, stowarzyszenia zawodowe, szkolnictwo i legislacja na użytek architektury krajobrazu.

Jednym z amerykańskich osiągnięć jest rozwój koncepcji standardów krajobrazowych. Są to **zbiory przepisów określających intensywność i skalę zabudowy, jej wysokość, artykulację elewacji, kolorystykę, detal, kompozycję zadrzewień**. Opracowuje się je dla miast przy okazji planów przestrzennych. Posiadają walor **prawa lokalnego**, obowiązującego w danej gminie wszystkich obywateli.

■ François Chaslin w artykule pt.: „L'Âne et le Corbu”, cytując myśli Le Corbusiera, sprzeczając swoje credo artystyczne. Dotyczą one aspektów zasad i filozofii budowy miast, m.in. pod rysunkiem P.Jeannereta.



Rys.48. P.Jeanneret, Le Corbusier: „Takie miasto jak niegdyś Carlsbad, które wykazuje instynktowną adaptację układu ulic do warunków terenowych, nie powinno być narażone na jakąkolwiek dominację geometrii”

Fig.48. P.Jeanneret, Le Corbusier : „ Such a city, as once Carlsbad was, which shows the instinct adaptation of streets' arrangement to the terrain conditions, it should never be exposed for any domination of geometry”

■ Ewa Heczko-Hyłowa prezentuje różnice w rozumieniu roli i postaci planów prokrajobrazowych we Francji i w Polsce. Różnica przenosi się na odmienny wpływ planów na krajobraz miast. Jest to wynikiem włączenia w plany aspektu skutecznego działania.

Chodzi o poszerzenie pojęcia **dziedzictwa lokalnego**, natomiast **faktycznie uruchamia się proces uświadamiania wartości**. Sporządzenie dokumentacji nie jest celem samym w sobie, a kolejne fazy: I - Raport, II - Regulamin, III - Zalecenia, IV - Część graficzna - odgrywają specjalną rolę.

Etap I - „prezentuje dziedzictwo”; **Etap II -** jest wynegocjowanym regulaminem, i „**nakazuje i informuje**”; **Etap III - zaleca nie nakazuje**”, co wynika ze świadomości, o skutkach sugerowania. Opracowywanie nakazów i zaleceń jest nie tylko w formie tekstowej, ale także w postaci specjalnych **fiszek - ilustracji z komentarzami**.

■ **Elżbieta Joseph-Tomaszewska** zauważa, iż: „zanika czynnik kompozycji plastycznej w kształtowaniu nowych i przekształcaniu istniejących struktur przestrzennych.” Takie stwierdzenie jest tym bardziej trafne, gdyż **dominującą cechą krajobrazu województwa katowickiego jest chaos przestrzenny**, podczas gdy mieszkańcy miast przemysłowych przejawiają olbrzymią **tęsknotę za harmonijnym, czystym naturalnym krajobrazem**.

Przemyslenia te zaowocowały przy opracowywaniu Studiów Zagospodarowania Przestrzennego pod kierownictwem autorki.

■ **Wiktor Zin** - Następujące zmiany w życiu miasta, odbijające się w jego sylwecie, muszą przebiegać pod kontrolą fachowców. Nie wolno zatracić piękna przeszłości zastępując go nową „modą”. **Stare i nowe może istnieć obok siebie**. Muszą być dobrane. Jest to wskazówka ukierunkowująca sposób kształtowania sylwet miast.

9. Podsumowanie stanu badań

Na podstawie przedstawionej wyżej literatury można próbować sformułować **ogólny algorytm** postępowania przy próbach analizy i ochrony panoram miast.

- 1 - **rejestracja widoków** - wstępna, najlepiej fotograficzna, początkowo bez żadnej polaryzacji wartości;
- 2 - **naniesienie na plan miasta** - z zaznaczeniem zarówno punktów widokowych, jak i pola widokowego oraz elementów z widoku;
- 3 - **wybór miejsc o najciekawszych panoramach**, na podstawie porównań z najdogodniejszych punktów widokowych z określeniem dostępności i użyteczności;
- 4 - **inwentaryzacja rysunkowa** - sporządzana na podkładzie zdjęciowym z opisanymi widocznymi obiektami i ich krótkimi charakterystykami - jako element dokumentacji historycznej;
- 5 - **waloryzacja** wielopoziomowa panoramy z przyjętą skalą oceny wartości, z odniesieniem do rysunku planu:
 - a - części główne widoku, ściana właściwa, tło, przedpole;
 - b - kompozycja panoramy, dominanta, subdominanta, akcent, ściany;
 - c - składowe widoku: budynki historyczne, budynki współczesne, strefa sylwety.
- 6 - **zapis** - wskazania dla ochrony i kształtowania panoram na planie.

Algorytm ten zmierza tymczasowo do wyznaczenia widoku - punktu, pola widzenia i zakresu obrazu, i określeniu jego wartości plastycznych, w których działania ochronne i zachowawcze będą najszersze.

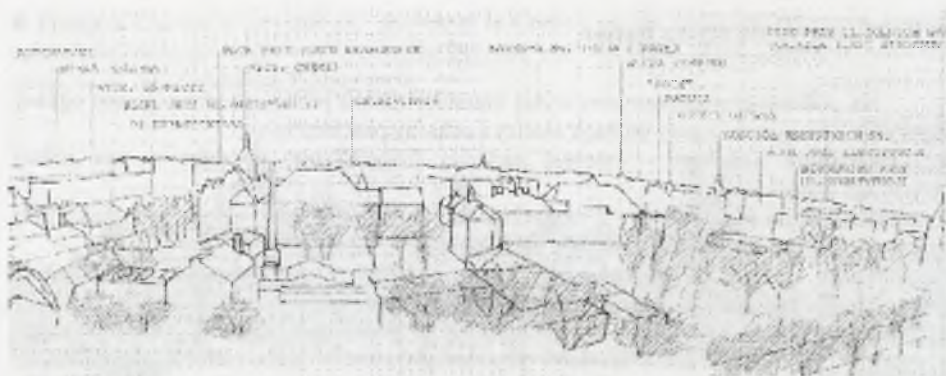
10. Przykłady zastosowania algorytmu

■ PRZYKŁAD 1 - GLIWICE : stud.: W. Janusz, A. Duda, A. Dunał.



Rys.49. Inwentaryzacja fotograficzna - fragment

Fig.49. A photo-cataloguing - fragment



Rys.50. Opis budynków wyróżniających się w widoku
Fig.50. A description of distinguished buildings in the view



Rys.51. Punkty widokowe dla Gliwic. Charakterystyka punktów widokowych: wysokie, sztuczne, wewnętrzne. Zaznaczone: punkty - A: blok przy ul. Kłodnickiej, zakresy widoczności, kąty widzenia, budynki wyróżniające się w widokach

Fig.51. View points for Gliwice. A characteristic of the view points: high, artificial, internal. Marked: points - A: block of flats at Kłodnicka Street, view ranges, view angles, distinguished buildings in the views

OCENA

Studenci wykazali indywidualne podejście, z dużym szacunkiem do istniejącej tkanki śródmieścia Gliwic; zaproponowali przystąpienia zielenią niekorzystnych dla widoku elementów. Brak propozycji lepszego wykorzystania punktów widokowych.

■ PRZYKŁAD II - GLIWICE - stud.: Magdalena Gilner - podejście plastyczne.



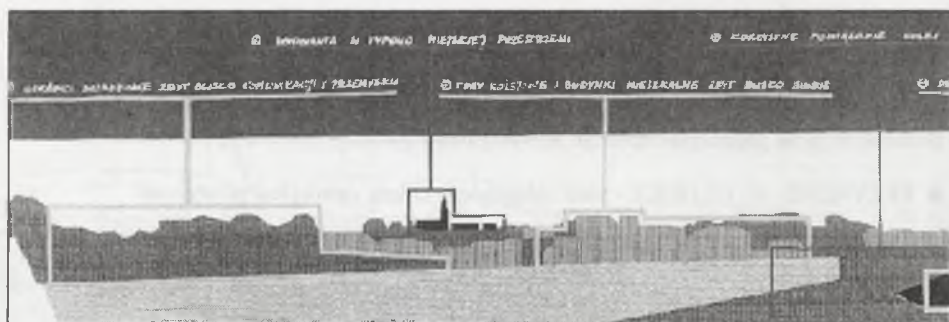
Rys.52. Punkty widokowe Gliwic - niskie, zewnętrzne (i wewnętrzne), naturalne
Fig.52. View points of Gliwice - low, external and internal, natural



Rys. 53. Inwentaryzacja fotograficzna
Rys.53. A photo-cataloguing



Rys. 54. Części składowe widoku: bud. wyróżniające się, zieleń, obiekty przem., komunikacja
Fig.54. Elements of the view: distinguished buildings, verdure, industrial objects, communication



Rys. 55. Waloryzacja kompozycji panoramy - kategorie: + i -

Fig.55. A valorisation of panorama composition - categories „+” and „-”



Rys.56. Projekt zmian: nowa zabudowa z zielenią, przysłonięcia

Fig.56. A project of changes: new buildings with verdure, covers

11. Obecność panoram w życiu codziennym

Potwierdzeniem konieczności i przydatności użytkowej panoramy miasta są konkretne przykłady. Prezentują one tęsknotę do wspaniałych obrazów miast, ich wykorzystania jako: widoków w naturze, analiz do projektów, wedyt na stronach tytułowych lub symbolicznych skojarzeń istnienia w naszej codzienności.

■ TURYSTYCZNE

Ciekawe, atrakcyjne miejsca widokowe mogą i powinny służyć celom turystyki. Winny być bardziej niż dotychczas doceniane i wykorzystywane. Przykładem może być Kopiec Kościuszki, sztuczny punkt widokowy, z którego rozlega się jedna z najciekawszych panoram Krakowa. Przy rozległości miast współczesnych, przy braku panoram należy wyszukiwać lub tworzyć punkty widokowe zapewniające możliwość kontemplacji widoku. Punkty takie mogą służyć celom edukacyjnym.



Rys.57. Londyn - opisana panorama, w centrum na dole, z widokiem na: Nature Maritime Museum, park i city, z mocną dominantą w tle na Wyspie Psów

Fig.57. London - the described panorama, below in the centre, with the view at The Nature Maritime Museum, park and city with strong dominant in the background on The Dog Island

■ INSPIRACJA W SZTUCE



Rys.58. Tadashi Kawamata wykorzystał panoramę Nowego Jorku jako tło dla instalacji „The Ceremonial Way”. Jest to jedna z wielu instalacji Kawamaty, którymi zdobył sobie międzynarodową sławę. Polegają one na tworzeniu efemerycznego otoczenia zrobionego w większości z używanego już drewna - jak właśnie na Roosevelt Island. Kawamata użył tutaj słowa: „rak” w celu opisanie sposobu, dzięki któremu jego prace wyglądają jakby były wydalane przez budynki, ale jednocześnie jako ich dodatek uautentyczniają ich odkrywanie przez widza. „The Ceremonial Way” - przykład wykorzystania tła dla podkreślenia kontrastu pomiędzy dziedzinami sztuki, różnicy kultur

Fig.58. Tadashi Kawamata used New York panorama as a background for the installation of „The Ceremonial Way”. This is one of the Kawamata's installations which brought him a fame. The are based on creating ephemeral environment made in major of used wood just like on The Roosevelt Island. Kawamata used here a word „cancer” to describe the way why his compositions look as if they are expelled by buildings but in the same time as their addition, make exploration of them by spectator more authentic. „The Ceremonial Way” - an example of using background to emphasise the contrast between art realms and culture differences

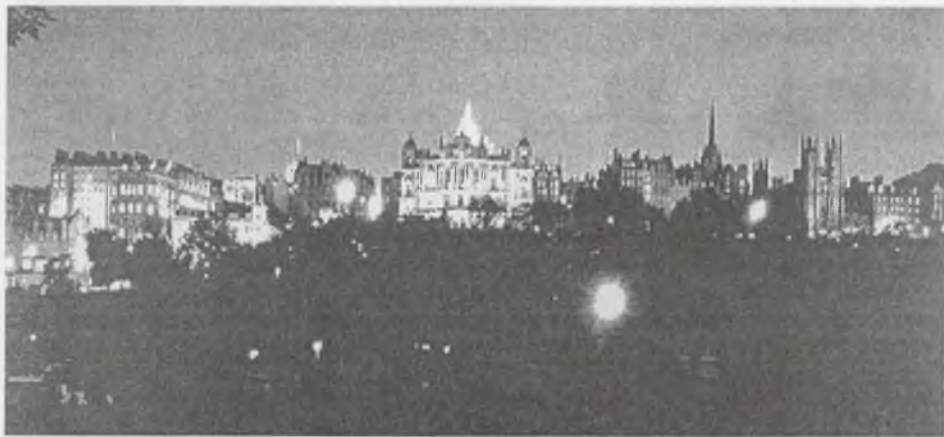
■ W ANALIZACH PROJEKTOWYCH



Rys.59. Renzo Piano - NewMetropolis - Amsterdam. Budynek Centrum Nauki i Techniki, największa współczesna budowla w centrum Amsterdamu. Obiekt dominujący w tym fragmencie widoku miasta, mocno zaakcentowany, skalą i charakterem odbiegający od tła, lecz kryjący niekorzystnie zaprojektowany wjazd do tunelu; jego „obecność w mieście stała się oczywista”, stanowi też doskonałą platformę widokową na panoramę miasta

Fig.59. Renzo Piano - The Building of Science and Technology Centre, the biggest - contemporary building in Amsterdam. This object dominates in a fragment of the city view, it is greatly accented by scale and character different from the background. Its presence in the city became obvious. It is also excellent view platform for panorama of the city

■ DZIAŁANIA PROTURYSTYCZNE



Rys.60. Edynburg - Szkocja - widok z Calton Hill, na Stare Miasto. Elementem działań proturystycznych, upiększających miasto, jest oświetlenie miasta. Koncepcja zespołu projektowego polegała na wydzieleniu stref w mieście o różnej charakterystyce światła

Fig.60. Edinburg - Scotland - the view from The Calton Hill to The Old City. The way to make it more interesting for tourists is to light it up. The concept of the project team was to separate zones in the city of a different light character.

■ W PRZEWODNIKACH



Rys.61. Obwoluta przewodnika i informatora o Mikulovie, z teraźniejszą panoramą miasta. Pięknie rysująca się sylweta dominanty w postaci zamku

Fig.61. The jacket of guide book of the town of Mikulov, with a contemporary panorama of the city. Beautiful dominant - castle

■ NA POCZTÓWKACH



Rys.62. „Pozdrowienia ze Śląska”. Prawdopodobnie widok Piekar Śląskich

Fig.62. „Greeting from Silesia”. A probably view of the town of Piekary Śląskie

■ W REKLAMACH PRODUKTÓW I NA PRODUKTACH



Rys. 63. „Helios” - katalog wyrobów kompleksowej wentylacji. Kolaż bazuje na skojarzeniu z fenomenem Manhattanu. W reklamach firm lub ich produktów wykorzystywane są przede wszystkim pokłady naszych skojarzeń i ukrytych emocji z widzianymi przez nas widokami lub sentymentalnymi wspomnieniami

Fig.63. „Helios” - a catalogue of ventilation systems. This collage is based on phenomenon of Manhattan. Our arrangements, hidden emotions and sentimental memories are frequently used in advertisement



Rys.64. „Ameryka u Twoich stóp” - reklama potęgi amerykańskiej sfery finansowo-biznesowej, utożsamianej najczęściej z Manhattanem, jakby stanowiła podstawę powyższego stwierdzenia

Fig.64. „America at your feet”. An advertisement of a power of the American finance class, identified with Manhattan



Rys.65. Słodka veduta uroczego miasteczka na opakowaniu czekolady Studenckiej, wspominającym domek Baby Jagi

Fig.65. The sweet veduta of a little town on the „Student” chocolate wrappage, recalling Baba Jaga House

■ NA ZAPROSZENIU



Rys.66. Informator - I Forum Konserwatorów - „Etyka i Estetyka”

Fig.66. Guide-book - I-st Conservator Forum - Ethics and Aesthetics

■ NA KALENDARZACH



Rys.67. Ilustracja pod kalendarzem wydanym przez Telekomunicję Polską. Abstrakcyjna „idealna” panorama miasta z najwspanialszymi budowlami: Barbakanem, Il Gesu, Kościołem Mariackim, Sukiennicami i Bazyliką Św. Marka

Fig.67. The illustration on the calendar published by TP S.A. An abstract „perfect” city panorama with most wonderful buildings

■ NOSTALGICZNY POWRÓT DO NIEPRZEMIJAJĄCEGO PIĘKNA



Rys.68. Warszawa - panorama miasta - rys. Zbigniew Chwalibóg

Fig.68. Warsaw - the panorama of the city - drawn by Zbigniew Chwalibóg

12. Wnioski ogólne

- ◆ Celem pracy jest analiza poznawcza rozwoju i kształtowania się krajobrazu miast oraz zwrócenie uwagi na jego niezaprzeczalne, a często niezauważalne wartości i na konieczność ich ochrony.
- ◆ Każdy okres historyczny, zamknięty w pewnych ramach czasowych określonych danymi przesłankami dziejowymi, wytworzył swój własny OBRAZ MIASTA.
- ◆ Obraz miasta budowany jest przez wieki, jest wynikiem stopnia rozwoju, warunków polityczno - gospodarczo - społecznych, naturalnych, uwarunkowań terenu, złożoności struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta, rozwoju kultury, sztuki architektury, panujących mód i stylów oraz wielu innych czynników. Panorama jest odbiciem tego obrazu.
- ◆ Brak świadomości wartości panoram powoduje rozbieżność pomiędzy teoretycznymi rozważaniami a rzeczywistością, dla której kształt miasta, znaczenie jego przeszłości i piękno są nieistotne przy sprawach ekonomicznych i użytkowych.
- ◆ Należy dążyć do uświadomienia wszystkim, że to, co zabezpieczymy z poprzednich epok i to co zostawimy po sobie, jest świadectwem naszej kultury, obrazem naszego życia, a przede wszystkim naszej wrażliwości na PIĘKNO - bo przecież POCZUCIE PIĘKNA leży u podstaw wszelkich poczynań, wszelkiego DOBRA i ZŁA.
- ◆ Krajobraz miasta ulega stopniowemu, a nieraz i całkowitemu zanikowi. Głównym zadaniem i przede wszystkim powinnością danego, a obecnie naszego pokolenia jest ochrona, zabezpieczenie, maksymalne zachowanie czy odtworzenie specyficznych wartości tworzących sylwetę miast, będących świadectwem rozwoju, potęgi, kultury i dziejów narodu.

- ◆ Ważnym zagadnieniem jest konieczność wypracowania METOD ochrony, zabezpieczania i odtwarzania wartości historycznych krajobrazu miast i METOD właściwego kształtowania sylwetki miasta współczesnego. Jest to zagadnienie trudne. Podejmuję próbę skonstruowania takich metod, które w niniejszej pracy zasignalizowałem bardzo skrótowo, a będą tematem dalszych badań naukowych.



Rys.69. Mikołów - widok centrum miasta o zachodzie słońca
Fig.69. Mikołów - the view of the central part of the city at sunset

LITERATURA

1. Architektura Polski w rysunkach architektów - Stowarzyszenie Architektów Polskich SARP – Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna ROTA s.a. - Warszawa 1995.
2. Bielecki Cz.: Gra w Miasto. Fundacja Dom Dostępný, Warszawa 1996.
3. Bogdanowski J., Łuczyńska - Bruzda M., Novák Z.: Architektura krajobrazu – wyd. drugie - Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa - Kraków 1979.
4. Böhm A.: Architektura krajobrazu miejskiego - zarys stanu współczesnych badań. Teki KUiA, t.XVI, Kraków 1982.
5. Breitling P., Wetzig A.: Alte Stadt - heute und morgen. Druckkommunikation Herbert Hötzel, München 1975.
6. Chaslin F.: L'Âne et le Corbu - ouvrage un peu idiot ? - L'Architecture d'Aujourd'hui, n°288, Paris – septembre 1993.
7. Czarnecki W.: Planowanie Miast i Osiedli, t.I - wyd.II, PWN, Warszawa, Poznań 1954.
8. Das Deutsche Lichtbild - Jahresschau 1931 - Verlag Robert & Bruno Schultz, Berlin 1930.
9. Dąbrowska-Budziło K.: Czy ważne jest studium panoramy miasta? Architektura - rocznik XXIV – 12/1970.
10. Dąbrowska-Budziło K.: Wśród panoram Krakowa. O przemianach widoków i tym, jak je ocalić. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1990.
11. Dąbrowska – Budziło K.: Wybrane problemy z zakresu konserwacji i kształtowania panoram miast. Teki KUiA, oddz. PAN w Krakowie - t.VIII, Kraków 1974.
12. Fromonot F.: La raison du paysage - L'Architecture d'Aujourd'hui - n°285, Paris, février 1993.
13. Gööck R.: Cuda świata - siedem cudów świata, cuda historyczne, cuda techniki budowlanej, cuda natury. MUZA s.a., Warszawa 1992.

14. Guszczyński J.: Zbiory prywatne fotografii.
15. Harenberg B.: *Monumente der Welt*. Chronik Verlag, Dortmund 1985.
16. Jodido P.: *New Forms - Architecture in the 1990's*. Benedikt Taschen Verlag GmbH, Köln 1997.
17. Joseph – Tomaszewska E.: Rola studiów krajobrazowych w planowaniu przestrzennym na przykładzie woj. Katowickiego. Teka KUiA - t.XX, Kraków 1986.
18. Kalinowski W.(red.gł.): *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce – Odbudowa i konserwacja – Miasta historyczne*. Arkady, Warszawa 1986.
19. Kirkeby Inge M.: *Miasto i otwarty krajobraz*. Teka KUiA - t.XVIII, Kraków 1984.
20. Knothe J.: *Sztuka budowania*. Nasza Księgarnia, Warszawa 1968.
21. Kołakowski M.: *Druga fala rewolucji*. *Architektura & Biznes* n°12(65), Kraków, grudzień 1997.
22. Książek M.: *Materiały pomocnicze do studiów w zakresie historii urbanistyki. Pomoce dydaktyczne Politechniki Krakowskiej*, Kraków 1994.
23. Leblanc L., Coulon J.: *Peysages*. Éditions Le Moniteur, Paris 1993.
24. Линч К.: *Образ города*. Стройиздат, Москва, 1982. (tłumaczenie z języka angielskiego: Kevin Lynch - *The Image of the City* - The M.I.T. Press Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1960.)
25. *Miasta polskie w tysiącleciu - praca zbiorowa - Zakład Narodowy im. Ossolińskich*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1967.
26. Opania Sz.: *Imponujące panoramy*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej nr 35, seria Architektura, Gliwice 1997.
27. Opania Sz.: *Wykorzystanie panoram i wedyt miast współczesnych - materiały konferencyjne „Wieloaspektowych zagadnień w kształtowaniu przestrzeni obszarów zurbanizowanych” - maszynopis*, 1997.
28. Ostrowski W.: *Zespoły zabytkowe a urbanistyka*. Arkady, Warszawa, 1980.
29. Reizer S.: *Podstawy prawne kształtowania krajobrazu w Polsce do roku 1995 – Urbanistyka*. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe - rok I, Warszawa 1995.
30. Richling A., Solon J.: *Ekologia krajobrazu*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
31. Sienkiewicz J.: *Rysunek polski od Oświecenia do Młodej Polski*. Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1970.
32. Sontag S.: *O fotografii - „6/9 - fotografia”, n°1(6), III, 92*, Warszawa 1992.
33. Spengelin F., Kistler L., Angerer F.: *Stadtbild und Stadtlandschaft – Planung Kempten / Allgäu – Druckkommunikation Herbert Hötzl, München 1977*.
34. Šulaková L.: *Mikulov - Oswald – Praha 1992*.
35. Szolginia W.: *Estetyka miasta*. Arkady, Warszawa 1981.
36. Tomaszek S.: *Przestrzenne uwarunkowania ochrony i kształtowania środowiska aglomeracji górnośląskiej*. PAN - Komisja Urbanistyki i Architektury, oddz. w Katowicach – Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989.
37. Tołwiński T.: *Urbanistyka - tom I*, Warszawa 1939.
38. Wróbel T.: *Zarys historii budowy miast*. Zakład Narodowy Ossolińskich – Wydawnictwo – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1971.
39. Zin W.: *Piękno potężne - piórkiem i węglem*. Arkady, Warszawa 1972.

Abstract

The main subject of this dissertation is the town landscape. Researches follow the intention of the author is trying to understand the problem of contact between man and the town landscape and to define dependencies as well. Presuming thesis that town come into existence as characteristic symptom of culture, proving this culture and development level of a society, the author pointed out that some essential aims are: 1- preserving and promoting the values of the town landscape which allows us to recognise its beauty and specification, particularly Upper Silesia's cities, and can contribute to acceptance requirements and rules of landscape protection; 2- cognitive analysis of development and forming the town landscape; 3- calling attention to its great but noticeable values and the necessity of preserving them; 4- trying to transmit ways of appreciating the beauty, character, patriotism, the surroundings and environment in which we live, towards understanding the need to preserve, protect and cultivate it paying special attention to Silesian landscape threatened by neglect and exploitation.

These landscapes are present in the form of pictures advertising so we should value and attempt to preserve them. These representations of landscapes reveal our continuous longing for beauty in nature.